

УДК 821.161.2.09

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2023.1.4>

Н. В. КОБЗЕЙ

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології та перекладу,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, Україна

Електронна пошта: Nata_kobzej@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-8288-7079>

ЛІТЕРАТУРНО-ФОЛЬКЛОРНІ КОРЕЛЯЦІЇ В ДИТЯЧИХ ОПОВІДАННЯХ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

У дослідженні проаналізовано дитячі оповідання Володимира Винниченка – українського автора першої половини ХХ століття. Творам для маленьких читачів він присвятив збірку оповідань «Намисто». У ній чи не вперше основну увагу зосередив на психологічному стані персонажів, їх внутрішньому світі, тому дослідники називають її новаторською. Встановлено, що в аналізованих нами творах автор активно використовував фольклорні мотиви, жанри і образи. Це дозволило йому пояснити читачам деякі народні традиції наших предків, показати нерозривність зв'язку між минулим і сучасним, відтворити колорит епохи, яку він описував. Визначено, що для української культури характерні вірування в існування надприродних істот – відьом, бісів, чортів, русалок, домовиків, чаклунів, перевертнів, які можуть допомагати або шкодити людям. Винниченко запозичує із фольклору образ домовика і лісовика. Здійснено глибокий аналіз цих образів на рівні міфології, фольклору та літератури і звернено увагу, що останній (лісовик/Корчун) зазнав у оповіданні найбільшої літературної трансформації. Проведено паралелі із типологічно спорідненими образами у світовій культурі. Відзначено роль казкотерапії.

З'ясовано функції фольклорних елементів у творах: навколо них будується композиція оповідань, через відношення до фольклорних образів проявляються характеристики головних персонажів і втілюються в життя ідейно-естетичні концепції автора. А у стресових ситуаціях, пов'язаних з їх появою, формується свідомість маленького індивіда.

У своїх творах Винниченко надсилає важливі меседжі до всіх батьків: нашим дітям не потрібна гіперопіка, вони хочуть і можуть бути самостійними. Від нас їм потрібне розуміння і виховання. Не останню роль у формуванні життєвої позиції дитини відіграє народна творчість. Не важливо, у «чистому вигляді», чи в літературній інтерпретації. Головне, що у ній зібрані головні життєві настанови: про добро і зло, етику і мораль, цінності та ідеали, без яких дуже важко в сучасному світі.

Ключові слова: фольклорні образи, дитячі оповідання, домовик, міфи.

Постановка проблеми. Художня спадщина Володимира Винниченка є предметом неабиякої гордості кожного українця. Водночас вона є надбанням не лише українського, а й європейського літературного процесу. Його п'єси перекладалися багатьма мовами і мали колосальний успіх на сценах Берліну, Парижу і Америки. Автор модерних психологічних творів, революційних для тогочасного мистецтва, проводив свої «людські експерименти» в романістиці, драматургії та в «малій прозі», навіть якщо деякі твори останньої призначалися для найменших читачів. Ціла збірка дитячих оповідань «Намисто» репрезентує нову для перших десятиліть ХХ століття тенденцію написання творів для дітей і про дітей. З'являються свіжі теми та проблеми, головні персонажі втрачають «безликість», а основна увага автора концентрується на психологічному портреті дитини,

її внутрішньому світі і соціальному оточенні. Олена Вовк, дослідниця дитячої творчості письменника, вважає її надзвичайно емоційною. На її думку, «Винниченко виступає майстром витонченого психологізму, що відрізняє його оповідання від подібних... Він – майстер динамічної сюжетної розповіді, проникливого бачення суспільної та індивідуальної психології людей, його мова – метафорична, пейзажі – колоритні» [Вовк : 195]. Як слушно зазначає О. Чепурко, «пізнання світу дитинства у письменника невід'ємно пов'язане з історією суспільства і його соціальною самосвідомістю. Автор не обминає увагою соціальний статус дитини, способи її життєдіяльності, стосунки з дорослими, методи виховання. Але передусім письменник заглиблюється у власне культуру дитинства, внутрішній світ маленької людини, її моральні зацікавлення, сприйняття дорослого

світу, що дає підстави кваліфікувати перелічені твори як психологічну прозу і говорити про художнє новаторство автора» [Чепурко : 215].

Героям Винниченка «дозволяється» бути імпульсивними і безпосередніми, надто дитячими і не за роками дорослими. Письменник прагне за будь яку ціну розгледіти в кожній дитині унікальну особистість з її власним внутрішнім світом, який, як ми знаємо, формується з перших днів життя. Головну роль у цьому процесі відіграють батьки та оточення. Через колискову пісню, казку та інші види народної творчості вони передають нащадкам багатовіковий людський досвід, народну мудрість, світогляд, філософію, моральні орієнтири та ідеали. Тому такий сильний зв'язок дитячої літератури з фольклором і тому так не просто бути автором дитячої літератури. Адже між дорослим творцем і його героями неодмінно є прірва, довжиною кілька десятиліть. Він не літає уві сні, десь розгубив наївність, зсугулювався під тягарем гіркої правди життя і бачить все по іншому. Та сказане вище – не про Винниченка. На думку С. Михиди, в його дитячих оповіданнях «бар'ери нерозуміння дитини дорослим зникають. Письменник не моралізує й не маніпулює, він, образно кажучи, ніби стоїть на колінах перед юним героєм, придивляється до нього й відтворює світ дитячими очима» [Михида : 47]. В такій «позі» ми й побачили Винниченка в оповіданнях «Віють вітри, віють буйні» та «Гей, хто в лісі, обізвися», де за допомогою літературної інтерпретації фольклорних мотивів і авторського світовідчуття показано процес формування свідомості маленького індивіда у стресовій ситуації.

Слід зауважити, що літературно-фольклорна взаємодія має свої особливості. Багатий матеріал народної творчості частенько обробляється, переосмислюється і «вмонтовується» в художній текст як згадка про минуле, пояснення певної традиції, або для створення відповідного колориту. Цей процес завжди має глибоко особистісний характер та, однозначно, доповнює, увиразнює і збагачує літературну працю будь-якого письменника.

Актуальність запропонованого дослідження відзначається необхідністю глибокого осмислення традиційної української народної культури і фольклору, пошуками ідентичності

нашого народу, який в умовах багаторічної інформаційної війни, а тепер і повномасштабної збройної агресії з боку російської федерації і так вже втратив чимало історичних і культурних цінностей, а також увагою сучасного літературознавства до художнього втілення в літературі фольклорно-міфологічних образів.

Мета дослідження – показати, як фольклорна спадщина українського народу втілюється в дитячих оповіданнях В. Винниченка, збагачуючи, суттєво поглиблюючи і конкретизуючи його художній світ.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

– проаналізувати вплив фольклорних жанрів, мотивів і образів на дитячу літературу письменника;

– простежити, як міфічні образи, трансформовані в літературний текст, стають засобами пізнання світу головних персонажів оповідань;

– виявити типологічну схожість між фольклорним образом і його літературною інтерпретацією;

– виокремити основні виховні цілі аналізованих оповідань Володимира Винниченка.

Методологічною основою роботи стали фундаментальні праці зарубіжних дослідників про міфологію, релігію та фольклор (З. Фрейд, К. Юнг, Дж. Кемпбелл, Е. Нойманн, Дж. Фрезер) та їх взаємодію з авторською літературою (М. Мюллер, Е. Кассіпер, Р. Барт, К. Леві Строс). Що ж стосується вітчизняних, то заслуговують на увагу дослідження І. Франка, О. Потебні, М. Максимовича, М. Грушевського, Л. Дунаєвської, С. Барабаш, І. Денисюка, Т. Шевчук, Н. Шумило та інших.

Глибокий аналіз дитячих оповідань В. Винниченка здійснено у працях Л. Богачевської, Л. Гінзбург, О. Гнідан, Л. Дем'янівської, Ю. Кузнецова, В. Панченко, С. Михиди тощо.

У роботі використано системний підхід до вивчення функціонування фольклорного образу в літературі, структурно-семіотичний та культурно-антропологічний **методи дослідження**. Останній дозволяє представити українську культурну традицію в єдності фольклору і літератури в синхронічному та діахронічному аспектах

Виклад основного матеріалу. На будь-якому етапі розвитку суспільства основою людської життєдіяльності є світогляд. У ньому

поєднуються відчуття, переконання, ідеї, звички і досвід людей та формується їх життєва позиція. Ще з найдавніших часів світоглядні уявлення зберігалися у формі міфів (вперше про те, що міф є стадією розвитку свідомості певної історичної доби заговорив французький культуролог Л. Леві-Брюль, спираючись на праці німецького філософа Ф. Шеллінга, згодом цю ідею розвинули Д. Фрезер і К. Леві Стросс). У них пояснювалося виникнення всесвіту і людей, а природні явища наділялися життєвою силою. Нашим предкам вдалося створити первісну модель людської культури, втіливши її в образі так званого «світового дерева». По горизонталі воно символізувало чотири сторони світу, чотири пори року та чотири частини доби. По вертикалі вказувало на наявність трьох світів – наземного, підземного і небесного, трьох часів – сучасного, минулого і майбутнього та трьох стихій – землі, води і вогню. Всі природні явища стають олюдненими, буття не ділиться на об'єкт чи суб'єкт, а людина існує в тісному зв'язку з космосом і природою.

Однак, очевидним є факт, що міфологія – це лише перша форма самосвідомості людства, виправдано витіснена релігією, яку потрібно згадувати як щось далеке і недосяжне. Лише художня творчість дозволяє часом невинно «відроджувати» міфічну концепцію світу і людини, як це здійснив свого часу колумбійський письменник Габріель Гарсія Маркес. Значно ж гірше, коли людство раптом сліпо вірить в так звані «ідеологічні міфи» і під тиском пропаганди розпочинає загарбницькі війни. Маємо на увазі жорстоку Другу світову війну і криваве свавілля російської армії в Україні, що й досі триває.

Так-от, в релігії, що є зрілою світоглядною формою людства, з'являється чітко протиставлення духовного і тілесного світу, земного і небесного, природного і надприродного. Персонажі ж міфів нікуди не зникають, вони живуть в особливому світі, який неможливо збагнути розумом і відчуттями. У нього просто треба вірити.

Для української культури XIX–XX століть характерні вірування в існування різного роду надприродних істот (відьом, бісів, чортів, русалок, домовиків), які можуть завдавати людям значної шкоди. Їх називають «нечистою силою» або «демонами», адже християнство чітко розділяє чорне і біле, добро і зло, Бога і диявола,

а всю надприродну силу однозначно ототожнює з негативною. Тому всі божественні істоти світлі, чисті і добрі, а диявольські – темні, нечисті і злі. Першу спробу дослідити перелічених вище міфологічних персонажів здійснив німецький етнограф В. Маннгардт, об'єднавши їх під умовною назвою «нижча міфологія». «Міфологічними» вважали їх і авторитетні українські фольклористи І. Нечуй-Левицький, Я. Головацький та М. Костомаров. Хоча зараз частіше зустрічається термін «українська демонологія».

Через те, що фольклор і література, як дві форми словесної творчості, завжди були близькі і, на думку І. Франка, розвивалися паралельно, навіть більше, остання завжди мала чітке забарвлення «народного елемента», зовсім не дивно, що демонічні персонажі плавно перекочували в авторську літературу, зокрема й у творчість В. Винниченка.

Щоправда письменник в аналізованих творах не робить акцент на «нечисті». Його головні герої – справжні діти, з власними проблемами і потребами, в уяві яких існує фантастичний світ і фантастичні істоти, які їх лякають і притягують одночасно.

В оповіданні «Віють вітри, віють буйні» видуманим персонажем виступає домовик, або «той», як таємниче називає його автор. Цей яскравий образ фактичного господаря і охоронця дому був надзвичайно популярний у слов'янському фольклорі, а згодом і не менш затребуваним у слов'янській літературі. Цікаво, що європейська культура теж має схожого героя – так званого домашнього духа, а у всесвітньовідомих казкарів Братів Грімм є твір під назвою «Домовики». У скандинавській міфології наш домовик трансформувався в ельфа. В англійських країнах популярним є різдвяний ельф, який живе на Північному полюсі і допомагає Санта-Клаусу вести його домашні справи. Та найбільш знаним в усьому світі є образ домовика/домашнього ельфа Добі, персонажа серії книг Джоан Роулінг про Гаррі Поттера.

Винниченко робить свого домовика органічною частиною розповіді. З давніх народних переказів відомо, що він був добрим або злим домашнім «божеством», мав вигляд маленького старого діда, kota, чи навіть певної речі. В язич-

ницькі часи вважалося, що домовиком ставав після смерті найповажніший член родини. Він слідкував за добробутом і затишком дому, жив переважно на припічку і всім порядкував вночі. З приходом християнства роль домовика різко змінилася. Він став негативним образом і був перенесений в розряд «нечисті». Залежно від ситуації, він міг шкодити, або допомагати людям, ним же часто лякали неслухняних дітей.

З існуванням такого «сусіда» аж ніяк не міг змиритися головний герой оповідання – Гринь. Адже він – «владика, цар і бог над речами й людьми, де слово й плач його закон для мами, тата, Гаврика, Рябухи-Саньки, кішки Рудьки, собаки Жульки, для всіх стільців, скриньок, щіток, словом, усього, що там є внизу» [Винниченко : 12]. Але коли на землю опускалася ніч і шестирічний хлопчик залишався в хаті сам, все його царство безслідно зникало: «Він, владика, тихенько лежить і не сміє ворухнутися, бо там прийшло щось дужче за нього і панує над усім. І всі кутки, стільці, рядюжки, двері, все чисто в змові з тим таємним і дужчим. І через те все вороже до нього, Гриня, все таке потайне, підглядаюче й хитро-застигле. От-от простягнуться з кутка руки й схоплять його» [Винниченко : 12]. Страх перед нічним «правителем» оселі викликає в головного героя гнів. Він звертається до служниці з наказом, але вона добре розуміє його стан і не підкоряється:

Подай сюди води, ти! Рябухо!

Нехай тобі той, що в запічку, подасть!

І знову клацає клямка, але тоскно і страшно. «Той, що в запічку». Хто «той»? Тіні ланцюжків, святі на іконах, мисник, макітра, всі знають, хто «той». Знають, та хитро, сторожко мовчать» [Винниченко : 14]. Адже про потойбічних істот не прийнято було говорити вголос, тим більше проти ночі. Та і померлих, з якими асоціювався домовик і які, як вважалося, нікуди не зникали з дому, згадувати лишній раз не рекомендувалося.

Хоча Винниченко й відводить такому поважному домовикові другорядну роль, його поява в канві твору виявилася надзвичайно продуктивною. Наймичка Санька використовує «того» для містифікації, тобто залякування і впокоєння вередливого Гриня:

«Нехай тебе домовик візьме. Він тепер отам у тій хаті сидить.

Гринь з жахом перекидає очі на чорну страшну дірку дверей до спальні.

– Ма-амо! – жалібно скрикує він.

– Еге, «мамо». Мама на весіллі. Прийдуть аж уранці. А домовик тобі покаже «маму» [Винниченко : 16].

Переляканий хлопчик стає тихеньким і ласкавим, обіцяє докорінно змінити свою поведінку і більше ніколи не конфліктувати зі своєю захисницею. Він поводить себе, як типова домашня дитина, що несподівано лишилася без захисту дорослих: боїться бути сам, боїться темряви, дощу, свисту вітру у комині, власних домислів. Чи випадково все це? Вважаємо, що ні. Не даремно ж Винниченко вказує, що його персонажеві шість років. Він достеменно знає, що саме в цьому віці абстрактне мислення і уява розвиваються дуже стрімко, реальні страхи відходять на задній план, а уявні – посилюються. В пам'яті одразу спливають всі «страшилки», про які дитина коли-небудь чула і які неодмінно хочуть їй зашкодити. Інша справа – наймичка Санька. Вона теж ще дитина. Їй лише дев'ять років. Але дівчинка кругла сирота, щоб не померла з голоду, її взяли до себе працювати Гриневі батьки. Її дитяче личко понівечила віспа, а душу – несправедливі насмішки й побої, яких майже завжди зазнавала з вини Гриня. Що їй до темряви і домовиків? В очах малого панича вона – доросла. Знає багато пісень, а ще більше казок, нічого не боїться і може заспокоїти, як мама. Щоб подолати страх, Гринь просить розказати йому казку – найпопулярніший жанр народної творчості, в якому на прикладі вигаданих героїв і подій даються дітям головні життєві настанови: про добро і зло, про етику і мораль, про життя і його цінності. Свого часу К. Юнг помітив, що на поведінку і розвиток дитини впливають персонажі казок. А Е. Берн, вважав, що казка іноді може стати для людини її життєвим сценарієм. Сьогодні у світовій психології популярною методикою стала казкотерапія. З її допомогою «приборкують» неконтрольовану агресію, долають відчуття самотності, розвивають волю, «лікують» інфантилізм. Як дивно, що наукового підтвердження ця практика діждалася порівняно недавно. Наші ж предки користувалися нею ще з найдавніших часів.

Санька розказує Гриневі казку-правду свого життя: як була вона у батьків красивою донечкою, як після їх смерті бридка принцеса

наклала на неї чари, як лишилася вона сама на світі і ніхто її не любить. Жаліслива розповідь остаточно збиває пиху з недавно ще такого зарозумілого, хитрого і лукавого панича. «Гринь обережно тягне за рукав подертої кохтинки, від якої пахне цибулею і милом. Потім пригортається всім тілом до Саньки, невміло підносить руку до Саньчиного лиця і гладить так, як гладить його самого мама, коли його образить хто-небудь. Щока під рукою шершава, гаряча і мокра. Гриневі хочеться плакати, і він тулить лице в бік Саньки і, обнявши її, починає схлипувати...

– Я буду тебе любити, Саню» [Винниченко : 26].

Дві невинні душі більше не конфлікують. Домовики і страхи зникають, а дві втомлені голівки, наситившись народною мудрістю, засинають на одній подушці, щоб завтра розпочати новий день, а, можливо, і нове життя. Бо коли дитина з юних літ знає і відчуває своє коріння і живиться ним, вона ніколи не буде сама. І жоден фатум не зможе розірвати цей зв'язок.

Багато дослідників називають дитячі оповідання Володимира Винниченка автобіографічними. В них головні герої – завжди переповнені енергією бешкетники, вигадники і непосиди. Вони максимально прислухаються до себе і своїх бажань, обираючи життєвим кредо слово «хочу». Таким же був, зі спогадів, і сам письменник. Його «пам'ять дитинства» (за С. Михидою) у поєднанні з творчою уявою дозволила надзвичайно точно відтворити той момент, коли в дитячій психіці закладається фундамент взаємодії з собою і з навколишнім світом, формується власна картина світу і визначається місце власного «я» у ній.

Так, в оповіданні В. Винниченка «Гей, хто в лісі, обізвися» знайомимося ще з одним «царем і владикою» Зінем. Кмітливий, верткий, допитливий хлопчик хоче якнайшвидше досягнути світ, зрозуміти всі життєві істини, чкурнути далеко від власного дому, відчути волю... Але – не вдається. Бо на кожному його кроці – суцільні табу, які вже відверто отруюють йому життя. Частина хлопчикових «ні» пов'язана з народними традиціями і забобонами, бо ще й досі у нашій культурі деякі язичницькі обряди тісно переплітаються з християнством. Події в творі відбуваються у переддень святкування

найбільшого свята усіх християн – Воскресіння Божого Сина Ісуса Христа. Повітря в оселі головного героя наелектризоване від незрозумілих заборон, наказів, шикання і спокусливого запаху смаколиків, яких сьогодні гріх чіпати. Через що? Дитині не зрозуміло, а в дорослих нема ні часу, ні бажання щось йому пояснювати. Бо так треба. Так робили їх предки і предки їх предків. Так буде робити, як виросте, й сам Зінь, щоб не розривати зв'язок поколінь. А поки він ще малий, то мусить повсякчас порушувати правила і будувати стратегії, як ці правила обійти. Автор оповідання тонко відчував дитячу душу, знав, що діти – найкращі маніпулятори. Спочатку вони роблять це несвідомо, щоб досягти бажаного результату, а в більш зрілому віці – навмисно. І якщо в першому оповіданні шестирічний Гринь добивався всього інстинктивно – криком і плачем, то Зінь «розробив» цілу систему маніпуляцій. Він «майже ніколи не сперечається, ні з ким не свариться, не верещить, не падає ногами. А тим часом добивається всього, чого хоче. І тільки тим добивається, що дуже ласкавенький. Так же бо сумирненько схиляє голівку до плеча, так широко-широко дивиться чорненькими хитрими оченятами, так ласкавенько посміхається, що просто-таки соромно відмовити йому» [Винниченко : 28]. Майже до всього, що має більше сили і влади за нього, юний маніпулятор знаходив підхід. «Навіть бозя Зіньові – не страшний. І до бозі можна підлабузнитись: треба тільки гарненько скласти ручки, пошепотіти губами перед іконами, сильненько постукати лобом багато-багато поклонів – і бозя вже задобрений» [Винниченко : 29]. І все би прекрасно складалося в його житті, якби не ненависний, страшний і ще досі не контрольований Корчун – надзвичайно сильний і усюдисущий викрадач дітей. Він «кожної хвилини міг прийти й зробити з Зіньом усе, що схотів би: забрати в торбу, віддати зайцям, циганам, халамидникам. І, розуміється, давно б уже забрав, коли б Зінь своєчасно не каювся та взагалі не був такий лагідненький та слухняний» [Винниченко : 30].

Виховну і навчальну функцію фольклору годі й заперечувати. Наші предки, щоб коригувати поведінку малолітніх бешкетників, часто вигадували образи персонажів, які, так би мовити, «полювали» на неслухняних чад

і могли навіть забирати їх із сім'ї. Етнографи пов'язують появу таких істот із надзвичайно високим рівнем смертності малолітніх дітей через неналежні умови існування і відсутність медицини. Такими «викраденнями» батьки заспокоювали себе і легше переживали смерть дитини. Є свідчення, що мешканці гірських районів України навіть не носили жалоби за померлими нащадками.

В «українській демонології» такими «промислами» могли займатися чаклуни, вовкулаки, перевертні, лісовики, водяники та інші, що мали людську подобу і надзвичайну силу. Вони, на відміну від домовика, не були безтілесними духами, а жили серед людей і мали властивості демонів. Розпізнати «напівдемонів» було не так уже й важко. Дослідники фольклору розробили цілий ряд ознак, за якими їх можна було ідентифікувати. За Л. Виноградовою, вони були схожі на карликів або мали занадто гігантський ріст і різного роду тілесні аномалії (горбатість, кульгавість, непропорційність голови, одноокість, неправильну кількість пальців, «кошлатість»). Ходили в лахмітті або в неспецифічному одязі, були відлюдькуватими, мовчазними, похмурими. Подібні персонажі, як і описані вище домовики, теж не є надбанням виключно слов'янської міфології. У скандинавському фольклорі знаходимо типологічно споріднений образ асоціального, сварливого і шкодливого створіння – троля, який теж частенько викрадав людей. І якщо домовик Винниченка практично не зазнав літературної трансформації, то з образом Корчуна, а насправді лісовика, як нам видається (бо корч – це пень, вирваний з корінням, або те саме, що кущ, а далі вибудовується асоціативний ряд з деревом і лісом), зовсім інша історія.

У жодній міфології і жодному фольклорному тексті немає ні найменшої згадки про Корчуна. Хоч його вигляд в оповіданні ідеально підходить під опис «напівдемона». «Корчун був здоровенний-здоровенний, удвоє більший за маму, за бабцю та й за самого тата. Волосся в нього було таке кучеряве та буйне, що Зінь міг би сховатися в ньому, як у бур'яні. І брови, і вуса, і борода теж були страшенно кудлаті та чорні. А зуби великі-великі та жовті, як зубки часнику» [Винниченко : 34]. На його потойбічну природу вказував сморід сірки із рота і надзвичайна фізична сила, якій можна було б тільки

позаздрити. Зінь сам був свідком випадку, як Корчун, стрягнувши в багнюці по коліна, легко витягнув з неї важезний віз і переніс на руках на суше. «Зінь стояв у дворі та в щілинку хвіртки дивився, як загруз дядько з возом у болоті серед вулиці. Загруз і ніяк тобі не може виїхати. Періщить-періщить конячинку батогом, шарпашарпа віжками, чмока-чмока губами, а віз як уріс. Бідні конячинки пнуться з усієї сили, чвакають копитами в болоті, витягають спину як по шнурку, а віз тільки похитується. А болото густе-густе, блискуче та сиве. Люди стоять під самим парканом і звідти гукають дядькові та поради дають, а допомогти нічим несила, бо досягнути до воза ніяк не можна, – кожний утопився б» [Винниченко : 35]. Він все бачив, чув і міг моментально опинитися поруч із Зінем, якби тільки малий спробував вчинити непослух. Тож в даному випадку маємо справу з «переосмисленим» літературним персонажем. Перш ніж потрапити до оповідання, він пройшов, так би мовити, потрібну обробку – міфологічну, фольклорну і авторську. Такою дією Винниченко засвідчив, що світогляд людини є множинним і вона завжди має право на вибір.

Перед вибором стояв і малий Зінь. Він думав, що «Корчун – зовсім не те, що бозя, що це – справжній і страшний бог кари та заборони. І коли Зіньові казали: «Чекай, чекай, ось скажу Корчунові», то він готов був усе робити, аби тільки не казали» [Винниченко : 33]. Бо він всюди міг його знайти: у скрині, на печі, у тітки в селі, навіть в мамі під ковдрою. Тому в хлопця було два варіанти: або примиритися з існуванням демона і стати слухняним, або навчитися ним маніпулювати. Зінь почав з другого і вирішив придобритись до Корчуна. Наприклад, засвітити перед ним свічку, як перед іконами: «Там, перед бозями, горить лампадка. Через те, що їм запалено лампадку, вони не мають права бути сердитими і їх боятися нема чого, хоч би й паску їв. То Корчун має право сердитись, бо йому не запалено ні лампадки, ні свічки. А коли він не буде сердитись, то тоді можна буде і паску їсти, і скоромитись, і на вулицю бігати, і все-все робити» [Винниченко : 35]. Здавалося б, ідеальний план і вже не за горами ідеальне життя. Та знову бачимо руку тонкого психолога Володимира Винниченка. Він показує, як один епізод, випадковим свідком якого

став Зінь, руйнує весь його світ. Сталося так, що жебраки і розбійники, які жили в широкому провалі неподалік Зіневого двору, вбили Корчуна. Вбили бога кари і заборони. Вбили найлютішого в світі ворога малої дитини. Спочатку хлопчик тікає до хати, щоб робити все, що до цього часу було для нього недосяжне. Зникає страх, сором і почуття вини, він відкушує такий бажаний шматок великодньої випічки і... не відчуває ні смаку, ні радості: «Зіньові очі чогось заливаються слізьми, і він, скривившись усім лицем, гублячи з рота крихти хрущика, гірко плаче». Невимовний жаль хлопчика легко зрозуміти, адже «там, за хатою, в проваллі лежить самотою скоцюрблений, розчавлений і безсилий-безсилий тепер бог Корчун» [Винниченко : 37].

Винниченко навмисно шокує свого героя такою несподіваною розв'язкою. Вона дозволяє йому зануритися в душу дитини, відчути її емоційний стан, вловити найтонші зміни в психіці та зрозуміти логіку подальшої поведінки. У свідомості головного героя стався переломний момент. По суті, Корчун був центром Зіневого ідеального світу, який раптово рухнув. І хлопчик виразно усвідомив несумісність і відчуженість своєї життєвої позиції з реальністю і власну самотність. Сумні заплакані очі виказували його стан, та ніхто не зрозумів. Мама не зрозуміла. Майже кожним оповіданням для дітей і про дітей Винниченко шле важливі меседжі до батьків: слухайте своїх синів і дочок та розумійте їх! Для порівняння, він дає нам образи різних, на перший погляд, дітей: сироту Саньку із аналізованого вище твору, і Зіня, що виріс у начебто благополучній сім'ї. Дівчинка стала одинокою вимушено, бо рідні померли. Та її примирення з Грином дало їй шанс знайти в цьому світі споріднену душу. Зіневе ж життя протікає між двох крайнощів – гіперопіки (мама й бабуся все вирішують і роблять за нього) та ігнору. Складається враження, що щоденні домашні клопоти набагато важливіші за дитину.

Так і чуємо звідусіль злісні фрази: «Сядь собі он там та не чіпляйся» [Винниченко : 28], «От я тобі як заграю, то ти мені відчепишся тут! Геть із кухні! Забирайся. Іди собі надвір» [Винниченко : 28], «Одчепись, Зіню. Сядь собі там та грайся чимсь. – Правда, правда. Одійди звідси. Сядь там» [Винниченко : 29]. Тому то й буває, що дитина, не маючи правильних орієнтирів і залишившись на одинці зі своїми «чому?», вчиться не на чужих, а на власних помилках. Щоб так не було, застосовуймо всі можливі засоби (міфологічні, фольклорні, літературні), для заповнення дитячої картини світу «правильними» культурними цінностями та ідеалами.

Підсумовуючи сказане, ми дійшли таких **висновків**:

1. Традиційні мотиви і образи, запозичені Винниченком з фольклору, знайшли в його дитячих оповіданнях новий зміст і були перенесені в літературу свідомо і цілеспрямовано.

2. Роблячи міфічних персонажів героями своїх творів, письменник вдавався до їх трансформації, переосмислення, неточного цитування.

3. Фольклорні мотиви в аналізованих оповіданнях відіграють ряд функцій (виступають в якості композиційної побудови тексту, характеристики персонажів, ідейно-естетичної концепції автора).

4. Переосмислення змісту фольклорного матеріалу, пародій міфічних персонажів, дають письменнику можливість, з одного боку, надати своїй розповіді епічного? Характеру. З іншого – зведення реальності і фантастики в одному художньому просторі дозволяє автору створити власне «полотно», на якому чітко і детально вимальовуються всі елементи, що складають сутність сучасної йому дитини?

5. За допомогою фольклорних елементів письменник створює універсальний набір цінностей, важливих для розвитку не лише української. А й світової культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес В., Вознюк О., Заброцький М. Казка як важливий чинник розвитку людства. *Видання Житомирського державного університету ім. І. Франка*, 2001. № 8. 96–100.
2. Варданян М. Україна на роздоріжжі: еміграційний цикл повістей «Намисто» В. Винниченка в контексті радянської дитячої літератури 20-х рр. XX ст. *Науковий збірник Миколаївського національного університету імені В. Сухомлинського*, 2017. № 2(20). 47–51.
3. Винниченко В. Намисто : оповідання. Київ : Веселка, 1989.
4. Виноградова Л. Народна демонологія та міфо-обрядова традиція слов'ян. Москва : Індрик, 2000.
5. Вовк О. Емоційний потенціал дитячих оповідань Володимира Винниченка. *Літературознавство. Актуальні проблеми гуманітарних наук*, 2015. № 2, 193–198.

6. Володимир Винниченко: *viribus unitis* – XXI. Частина перша (Життя і творчість В. Винниченка в наукових дослідженнях С. Михиди та М. Ковалик). Кіровоград : «Поліграф-Сервіс», 2013. 432 с.
7. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005.
8. Марків Р. Теоретичні аспекти фольклоризму в літературі. *Періодика Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. № 41. 215–223.
9. Потапенко С. Проблема тексту у фольклорі з точки зору теорії інтертекстуальності. *Літературознавство*, 2010. № 26. 455–459.
10. Присяжнюк С. Дитяча проза В. Вунченка: рівень наукової інтерпретації. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка*, 2005. № 61. 237–245.
11. Франко І. Зібрання творів: у 50 томах. Т. 41. Київ : Наукова думка, 1984.
12. Чепурко О. Образи дітей в українській малій прозі кінця XIX – початку XX ст. *Видання Житомирського державного університету імені І. Франка*, 2004. № 15. 215–218.

REFERENCES

1. Brandes V., Vozniuk O., Zabrotskyi M. (2001) Kazka yak vazhlyvyi chynnyk rozvytku liudstva. *Vydannia Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka*. № 8. 96–100. [in Ukrainian].
2. Vardanian M. (2017) Ukraina na rozdorizhzh: emihratsiinyi tsykl povistei «Namysto» V. Vynnychenka v konteksti radianskoï dytiachoi literatury 20-kh rr. KhKh st. *Naukovyi zbirnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. Sukhomlynskoho*, № 2 (20). 47–51. [in Ukrainian].
3. Vynnychenko V. (1989) Namysto: opovidannia. Kyiv : Veselka [in Ukrainian].
4. Vynohradova L. (2000) Narodna demonolohiia ta mifo-obriadova tradytsiia slovian. Moskva : Indrik [in Russian].
5. Vovk O. (2015) Emotsiinyi potentsial dytiachykh opovidan Volodymyra Vynnychenka. *Literaturoznavstvo. Aktualni problemy humanitarnykh nauk*, № 2, 193–198. [in Ukrainian].
6. Volodymyr Vynnychenko: *viribus unitis* – KhKhI. Chastyna persha (Zhyttia i tvorchist V. Vynnychenka v naukovykh doslidzhenniakh S. Mykhydy ta M. Kovalyk). Kirovohrad : «Polihraf-Servis», 2013. 432 s. [in Ukrainian].
7. Davydiuk V. (2005) Pervisna mifolohiia ukrainskoho folkloru. Lutsk: Volynska oblasna drukarnia [in Ukrainian].
8. Markiv R. (2010) Teoretychni aspekty folklorizmu v literaturi. *Periodyka Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna*. № 41. 215–223. [in Ukrainian].
9. Potapenko S. (2010) Problema tekstu u folklori z tochky zoru teorii intertekstualnosti. *Literaturoznavstvo*. № 26. 455–459. [in Ukrainian].
10. Prysiashniuk S. (2005) Dytiacha proza V. Vunchenka: riven naukovoi interpretatsii. *Naukovi zapysky Kirovohrads-koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Vynnychenka*. № 61. 237–245. [in Ukrainian].
11. Franko I. (1984) Zibrannia tvoriv: u 50 tomakh. T. 41. Kyiv : Naukova dumka, [in Ukrainian].
12. Chepurko O. (2004) Obrazy ditei v ukrainskii malii prozi kintsia KhIKh – pochatku KhKh st. *Vydannia Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni I. Franka*, № 15. 215–218. [in Ukrainian].

N. V. KOBZEI

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology and Translation,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, Ukraine
E-mail: Nata_kobzej@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-8288-7079>*

LITERARY AND FOLKLORE CORRELATIONS IN CHILDREN'S STORIES BY VOLODYMYR VYNNYCHENKO

The study analyzes the children's stories of Volodymyr Vinnichenko, a Ukrainian author of the first half of the 20th century. He dedicated the collection of short stories "The Necklace" to works for young readers. In it, almost for the first time, he focused the main attention on the psychological state of the characters, their inner world, which is why researchers call it innovative. It was established that in the works analyzed by us, the author actively used folklore motifs, genres and images. This allowed him to explain to readers some of the folk traditions of our ancestors, to show the inextricability of the connection between the past and the present, to reproduce the flavor of the era he was describing. It was determined that Ukrainian culture is characterized by beliefs in the existence of supernatural beings – witches, devils, devils, mermaids, witches, sorcerers, werewolves, who can help or harm people. Vynnychenko borrows from folklore the image

of a homemaker and a forester. An in-depth analysis of these images at the level of mythology, folklore and literature was carried out and attention was drawn to the fact that the latter (woodsman/Korchun) underwent the greatest literary transformation in the story. Parallels with typologically related images in world culture are drawn. The role of fairy-tale therapy is noted.

The functions of folklore elements in the works are clarified: the composition of stories is built around them, the characteristics of the main characters are manifested through the relation to folklore images, and the ideological and aesthetic concepts of the author are brought to life. And in stressful situations associated with their appearance, the consciousness of a small individual is formed.

In his works, Vynnychenko sends important messages to all parents: our children do not need hypercare, they want and can be independent. They need understanding and education from us. Not the last role in the formation of a child's life position is played by folk art. It does not matter whether in its "pure form" or in a literary interpretation. The main thing is that it contains the main life instructions: about good and evil, ethics and morality, values and ideals, without which it is very difficult in the modern world.

Key words: folklore images, children's stories, brownie, myths.